

ČEŠTINA V ROLI JAZYKA NEMATEŘSKÉHO PO R. 1989 – NÁSTIN VÝVOJE

Marie HÁDKOVÁ

Abstrakt:

Text je věnován analýze češtiny v roli jazyka nemateřského, a to jak češtiny pro cizince (především metodické stránky výuky cizinců), tak češtiny jako cizího jazyka (lingvodidaktického oboru zabývajícího se prezentací češtiny cizincům). Autorka se zamýšlí nad okolnostmi a průběhem implementace modelů evropské jazykové politiky, nad aktuálním stavem domácí „scény“ češtiny v této roli a nad jejím dalším možným vývojem.

Klíčová slova:

čeština pro cizince, čeština jako cizí jazyk, evropská jazyková politika

Úvod

Listopad 1989 přinesl do života naší společnosti výrazné změny a jeednou z nejnápadnějších je všeobecně živější kontakt se zahraničím. – Sametová revoluce otevřela hranice nejen pro domácí obyvatelstvo, ale i pro širší a rozmanitější skupiny cizinců přicházejících studovat, pracovat či žít do České republiky. Změny geopolitické situace v Evropě na počátku 90. let, v jejichž výčtu nelze vynechat zapojení České republiky do komplexně pojaté mezinárodní spolupráce, a to nejen v rámci evropských struktur (evropské jazykové politiky), přinesly pochopitelně nové úkoly i do oblasti *oboru čeština jako cizí jazyk* a do *praktické výuky češtiny pro cizince* v podobě potřebné reakce na požadavky praxe, již se pokusíme stručně popsat.

90. léta – období proměny

Bezprostředně po roce 1989 se podstatně zvýšil počet cizinců, kteří se na různé úrovni potřebovali naučit česky. Proti předcházejícímu období se také změnilo jejich složení, a to nejen národnostní, ale např. i věkové. Dříve tvořili nejpočetnější skupinu studenti z tzv. rozvojových zemí, přijíždějící se záměrem studovat v češtině medicínu či jiný obor přednášený na našich vysokých školách. Už na konci 90. let je však skladba cizinců zajímavější se o kurzy češtiny mnohem pestřejší. K zahraničním studentům získávajícím znalost češtiny v kurzech jazykové a odborné přípravy pořádaných středisky Ústavu jazykové a odborné přípravy (ÚJOP) a k zahraničním bohemistům, vzdělávaným především Ústavem bohemistických studií FF UK v Praze, ale i v Brně, a k účastníkům letních škol slovanských studií, pořádaných univerzitami v Praze, Brně a v Olomouci, nově přibyli cizinci se zájmem o nabytí specifické komunikační kompetence v češtině. Šlo (a stále jde) o zahraniční studenty-samoplátce, kteří sice získávají odborné vysokoškolské vzdělání na některých českých vysokých školách v tzv. anglických programech, ale kteří potřebují ovládnout češtinu natolik, aby byli komunikativně úspěšní při uspokojování svých každodenních potřeb v naší zemi. V případě zahraničních studentů-mediků je navíc ovládnutí češtiny nutným předpokladem pro terénní praxi, která tvoří součást pregraduálního i postgraduálního studia většiny oborů, např. pro klinickou praxi - kontakt s českými pacienty, tedy pro úspěšné studium ve vyšších ročnících medicíny. Jejich jazyková příprava se od 90. let už jen malým dílem koná ve střediscích ÚJOP. Někteří frekventanti anglických programů (a je jich většina) nastupují přímo do prvních ročníků vysokých škol, které je mají vybavit i potřebnou znalostí češtiny. V 90. letech také začali do České republiky přijíždět na nejrůznější stáže i zahraniční studenti

(filologicky i nefilologicky orientovaní), a to nejen v rámci programu Erasmus (Hradilová - Svobodová 2009), ale i z USA, Ruska, z Asie atd., kteří obvykle absolvují jeden dva semestry svého univerzitního studia v zahraničí. I oni se během svého pobytu u nás potřebují seznámit s češtinou, která je jazykem jejich vysokoškolského studia i každodenního pohybu po jejím přirozeném území a kontaktu s nejrozmanitějšími uživateli tohoto jazyka. Pro studenty-cizince je a bylo proto nutné organizovat krátkodobé intenzivní kurzy češtiny, nejlépe přímo na hostitelských fakultách. Některé vysoké školy si z tohoto důvodu zřídily samostatná pracoviště, která zajišťují jazykovou přípravu jejich potenciálních zahraničních studentů.¹

Budování komunikační kompetence u těchto cizinců je ovšem třeba chápat v širších souvislostech jejich osobních cílů a aktivit, jež na prvním místě představuje úspěšné oborové studium. Není projevem neochoty učit se česky, preferují-li tito studenti výuku směřující k vybavenosti pro vedení odborného diskurzu. Nejde jim o tzv. základní konverzační témata (volný čas, jídlo, pošta), ale o to, aby mohli rozvíjet své oborové zájmy četbou české odborné literatury a komunikací s těmi českými odborníky, kteří neovládají některý z tzv. velkých jazyků (angličtinu, němčinu, španělštinu, ruštinu či francouzštinu). Důvodem je ovšem i to, že tito cizinci sami ne vždy ovládají některý ze zmiňovaných jazyků na takové úrovni, aby v něm mohli vést odborný diskurz, či ovládají jiný jazyk než onen český odborník (např. studenti ze Španělska, z Turecka nebo ze zemí bývalého Sovětského svazu ne vždy komunikují anglicky, tedy v českých vědeckých kruzích nejčastějším jazykem mezinárodní komunikace).

Nelze na tomto místě nepoznamenat, že nejspecifičtějším úkolem bohemistiky zkoumající „češtinu z druhé strany“ a úkolem dosud nevyřešeným zůstává vymezení kurikula (syllabu češtiny) pro výše analyzovanou skupinu studentů, a to nejen pro mediky z anglických programů, ale např. i pro cizince - studenty uměleckých oborů (např. animace, režie, herectví), cizince ze zemí bývalého Sovětského svazu, kteří se chtějí vzdělávat v EU v typologicky, areálově i geneticky blízkém slovanském jazyce, tj. v češtině, cizince na výměnných pobytech organizovaných programy Erasmus (EILC kurzy apod.). Tato výuka, i když s obdobnými a dobře srovnatelnými cíli, není a nebyla nazírána jako jednotná a společně řešitelná. Uvedené skutečnosti se projevují jednak národnostně asymetrickým zájmem o studium v českém jazyce (zvyšuje se počet cizinců-rodilých uživatelů slovanského jazyka) a jednak snahou univerzit a vysokých škol snížit požadavky kladené na vstupní úroveň znalosti češtiny.

K novým zájemcům o kurzy češtiny pro cizince (především internátní letní školy) patřila v 90. letech 20. stol. také první vlna potomků emigrantů (repatrianti), kteří se zajímali o jazyk, literaturu a kulturu země svých předků. Často šlo o druhou či třetí „českou“ generaci žijící mimo naše území, mnohdy už s velmi slabým jazykovým povědomím. (Kučera 1990) Výuka těchto zájemců o odstranění deficitu jinak relativně dobře ukotvené komunikační kompetence v češtině směřovala ke dvěma základním cílům:

- 1) k vytvoření či rozvinutí komunikačních činností (dovedností) spojených s psaným textem, tedy jak s produkcí psaného komunikátu, tak s četbou;
- 2) k vybudování povědomí o funkční stratifikaci češtiny tak, aby studenti volili adekvátní jazykové prostředky a adekvátní styl (konkurence obecné a spisovné češtiny, ale i lokálních dialektů přežívajících v češtině cizince).

¹ V 90. letech a na přelomu tisíciletí byla taková pracoviště např. na Ostravské univerzitě v Ostravě, na Západočeské univerzitě v Plzni, na Technické univerzitě v Liberci. Podobnými programy (např. v rámci kurzů celoživotního vzdělávání či v rámci bohemistických kateder) disponují od 90. let i další univerzity. Za všechny jmenujme Masarykovu univerzitu v Brně, Univerzitu Palackého v Olomouci, Univerzitu Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

Výuka měla těmto osobám zajistit připravenost pro absolvování jakékoli komunikační situace a role zejména na přirozeném území češtiny a v kontaktu s jejími rodilými uživateli. V naprosté většině případů komunikovali tito mluvčí nespisovnou češtinou, a to podle původního domova a výše vzdělání českých předků. Češtinu si osvojili podobně jako rodilí mluvčí neřízeně, nápodobou řečové činnosti, aniž by se speciálně učili výslovnosti či gramatice. Od rodilých uživatelů češtiny žijících na přirozeném území českého jazyka se odlišili až v okamžiku školní docházky, kdy dítě uvědoměle a pod vedením pedagoga získává řečové dovednosti vázané na psaný text a kdy se také seznamuje (v české škole) s analýzou spisovného českého jazyka, s jeho normou. Výuka těchto osob sice představovala velmi specifický didaktický úkol, přesto zůstala až na výjimky na okraji zájmu odborných kruhů bádajících v oblasti češtiny pro cizince, tj. domácích bohemistů i lektorů češtiny pro cizince.

Velkou skupinu posluchačů jazykových kurzů tvoří od revoluce v roce 1989 (a nejen v 90. letech) i zahraniční lektori cizích jazyků, podnikatelé, odborní poradci, zástupci nejrůznějších církví a charitativních organizací, kteří mají v České republice pracovat a potřebují se na určité úrovni dorozumět. Z podobných důvodů se učí češtině také imigranti ze zemí bývalého Sovětského svazu, z balkánských zemí či z Vietnamu a z jiných zemí.² Jde obvykle o cizince vzhledem k jejich věku a požadavkům těžko zařaditelné do skupinových kurzů - s výjimkou tzv. nízkoprahových kurzů, o nichž pojednáme podrobněji dále.

Potřeba co nejrychleji vybudovat dovednost komunikace v češtině se objevuje nově i u dětí-cizinců. Jde o děti, které následují své rodiče-imigranty a navštěvují českou mateřskou, základní či střední školu. Jejich osobnostní a životní seberealizace je přitom naprosto jednoznačně spjata s efektem výuky vedené v češtině. Skupina těchto dětí je navíc vnitřně strukturována jak legislativně (dětí ze zemí EU mají nárok na sedmdesátihodinovou jazykovou přípravku, avšak děti, které z EU nepocházejí, nikoli), tak národnostně a věkově. Výuce češtiny pro děti-cizince se věnují jak dobrovolnické organizace, tak nevládní organizace. Významnou péči poskytuje především MŠMT, a to nejen finanční podporou v podobě projektů zaměřených na tuto cílovou skupinu, ale i organizací odborných seminářů apod. – V tomto textu se nemůžeme podrobně věnovat výčtu a popisu všech aktivit. Připomeňme jen nejvýznamnější projekty a osobnosti zabývající se výukou dětí-cizinců: O rozvoj této oblasti se zasloužili např. K. Šebesta, S. Škodová, B. Štindlová, M. Čechová, J. Šindelářová, L. Zimová. Významný posun v péči o češtinu dětí-cizinců v českém školském systému znamenal vytvoření distančně dostupného *Manuálu k začleňování dítěte-cizince do českého třídního kolektivu* (autorská dvojice I. Cakirpaloglu a M. Hádková - strediskasim.cz), který je výsledkem projektu *Střediska integrace menšin*, projektu ESF. Cílem projektu bylo pomáhat učitelům mateřských, základních a středních škol při zapojování dítěte-cizince do třídního kolektivu a do výukového dialogu vedeného v češtině. Speciální pozornost byla věnována rozvoji specifické složky učitelské kompetence – výuce v jazykově a sociokulturně nehomogenní třídě.

Zvýšený zájem o češtinu se projevuje v 90. letech také v zahraničí. Pro ilustraci uvádíme, že např. v USA studovalo do roku 1989 češtinu kolem dvou set studentů, ale v polovině 90. let to bylo už několik tisíc. Fakulta východoevropských jazyků Pekingské

² K 31.12. 1996 bylo v ČR evidováno 71 001 povolení k zaměstnání cizinců. Legální souhlas k práci získali především Ukrajinci (42 056), Poláci (12 843), občané USA (1 649). Z celkového počtu evidovaných podnikatelů (k 30.06.1996) tvořily cizinci 3% (38 615). Mezi podnikateli zahraničního původu dominují Vietnamci (12 815), Ukrajinci (1 636), Němci (957) a Jugoslávci (864). – Viz Procházková, S.: Mezi zahraničními podnikateli u nás vedou Vietnamci a Slováci (Zemské noviny, 28.05.1997, str. 2).

K 31.12. 2009 bylo v ČR zaměstnáno celkem 318 462 cizinců (Zaměstnanost cizinců podle zemí, pohlaví a postavení v zaměstnání; 31. 12. 2009);

URL <[http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/E4005007A5/\\$File/c05t21.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/E4005007A5/$File/c05t21.pdf)> [cit. 2010-20-03]

univerzity otevírala od roku 1954 každé čtyři roky studium bohemistiky, ale od roku 1993 je každým druhým rokem ke studiu přijímáno nejméně patnáct studentů. Velký zájem o studium češtiny je možné pozorovat v 90. letech také v Bulharsku. Kolem sedmdesáti studentů bohemistiky měla např. univerzita v Sofii a v Plovdivu, asi čtyřicet studentů je na univerzitě v Blagoevgradu, asi sto posluchačů má také Svobodná univerzita v Burgasu. Čeština se nově učila jako cizí jazyk i na některých bulharských gymnáziích. Tento trend se do současnosti nezachoval. Podobně tomu bylo i na německých univerzitách, i když ty bezprostředně po roce 1989 zaznamenávaly až nebývalý nárůst počtu posluchačů. V Evropě vznikala i nová bohemistická pracoviště – od r. 1995 lze např. studovat češtinu na univerzitě ve španělské Granadě. Mnohá z těchto pracovišť však zaznamenala na přelomu tisíciletí pokles zájmu o češtinu, některá dokonce bojovala o své postavení. O důvodech můžeme mnohdy jen spekulovat³.

Přelom tisíciletí – reakce na proměnu

Popsaný stav byl důsledkem nové geopolitické situace v Evropě, což potvrzovala i skutečnost, že podobný nárůst zájmu byl pozorovatelný také u slovenštiny jakožto cizího jazyka a dalších slovanských jazyků. Tento jev byl zkoumán i v širších celoevropských souvislostech a otázkám pozice tzv. malých jazyků byla např. věnována pozornost na konferenci o jazykové politice, která se konala v r. 1993 ve Vídni a na níž zazněl požadavek koncepce receptivní vícejazyčnosti. (Finkesstaedt – Schröder 1992) Nad jazykovou situací v Evropě se zamýšleli také někteří lingvisté z postkomunistických zemí, jejichž jazyků se změněné geopolitické poměry nejvíce dotýkají. František Daneš (Daneš 1995) např. vidí jako příčinu dnešního stavu nejtypičtější jev vyvolaný současnými civilizačními podmínkami – migrací obyvatelstva a i on hledá východisko ve funkční koexistenci jednoho (nebo dvou až tří) jazyků širší národní komunikace (hlavně angličtiny, francouzštiny a němčiny) s jednotlivými národními jazyky, která by byla založena na pocitu několikanásobné identity.

Naznačené nové úkoly pro češtinu nazíranou „z druhé strany“ ovšem nejsou pouze důsledkem „rozšíření Evropy“ o některé z postkomunistických zemí a jsou patrné v evropském kontextu v jistém slova smyslu i jako ohlas myšlenek J. A. Komenského, a to zejména ve *Společném evropském referenčním rámci pro jazyky (Common European Framework for Languages)*. Vzájemnou kooperaci nástrojů evropské jazykové politiky ukazují schéma (Příloha č. 1 – za textem).

První léta nového tisíciletí – čeština (jako cizí jazyk) ve společnosti tzv. velkých jazyků

V polovině 90. let 20. století tedy stálo před bohemistikou zabývající se „češtinou z druhé strany“ několik úkolů:

- vypracování referenčních popisů pro úrovně definované Rámcem,
- implementace nástrojů evropské jazykové politiky,
- řešení problémů výukové praxe.

Řešení naznačených úkolů bylo započato přípravou referenčního popisu pro prahovou úroveň, tedy vytvářením sylabu pro získání dovednosti komunikovat česky na úrovni B1. Výsledkem je *Prahová úroveň – Čeština jako cizí jazyk*, která vznikla pod vedením M. Šáry (Šára 2001) a byla vytvořena sice zcela podle modelu referenčního popisu vytvořeného pro angličtinu, ale dříve, než byl do češtiny přeložen text *Rámce* a než byly vytvořeny české ekvivalenty *Evropského jazykového portfolia*. V Trimově úvodu je

³ V současné době (od r. 2006) funguje při MŠMT komise pro výběr lektorů, kteří jsou vysíláni na zahraniční lektoráty (viz i web MŠMT). K péči o krajanské menšiny se připojuje i Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, které rozšiřuje povědomí o českém jazyce a české kultuře díky působení zastupitelských úřadů. K institucím, jež na tomto poli zaujímají již tradiční místo, patří také tzv. česká centra.

zdůrazněn standardní přístup: „Zkušenosti prokázaly, že model *Threshold level* se dá aplikovat stejnou měrou na všechny evropské jazyky bez ohledu na to, o jaký typ jazyka jde a do jaké jazykové rodiny patří. Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk je zvláště vítaným přínosem proto, že rozšiřuje soubor publikací věnovaných prahovým úrovním slovanských jazyků. Díky svému bohatému kulturnímu životu a své poloze uprostřed evropského kontinentu, rovněž díky konzistentní podobě ortografického systému na bázi latinky, představuje čeština bezesporu jeden z nejatraktivnějších a nejpřístupnějších slovanských jazyků.⁴

Následně vznikaly na třech českých univerzitních pracovištích nezávisle na sobě referenční popisy dvou podprahových úrovní (A1 a A2) a jedné úrovně nadprahové – B2. Podobně jako v případě B1 čerpalý autorské kolektivy (A2 řešil kolektiv kolem M. Čadské – Čadská 2005 a B2 kolektiv kolem J. Holuba – Holub 2005) z již existujících anglických verzí. Popis úrovně A1 byl vytvářen jako svého druhu originál, protože v době, kdy jej kolektiv kolem M. Hádkové (Hádková 2005) připravoval, neexistoval žádný jinojazyčný syllabus pro tuto nejnižší úroveň ovládnutí cizího jazyka.

Pro češtinu se zatím neuvažuje o vypracování popisů pro referenční úrovně C1 a C2, tedy nejvyšších úrovní ovládnutí jazyka podle *Společného evropského referenčního rámce*. Důvodem je to, že zatímco u tzv. jazyků velkých národů – angličtiny, francouzštiny, němčiny aj. – by měl úroveň C dosáhnout např. na sebe dbalý vědec, podnikatel, politik, protože tyto jazyky fungují jako „lingua franca“, u malých jazyků, jakým je i čeština, této úrovně potřebuje dosáhnout jen velmi úzký okruh mluvčích, např. specialista, překladatel, špičkový tlumočník, badatel v oblasti bohemistiky.

Důležité je, že existence popisů A a B umožnila České republice zapojit se do práce Divize moderních jazyků při Radě Evropy, referovat o stavu připravenosti češtiny být plnoprávným evropským jazykem, konfrontovat zkušenosti s popisy jiných tzv. malých jazyků, podělit se o specifika popisů flexivního jazyka.

Situace na domácí scéně „češtiny z druhé strany“ se ovšem mění podstatně pomaleji. Ukázalo se, že je nutno vytvářet nový typ učebnic, kompatibilních s popisy jazykových prostředků požadovaných pro jednotlivé referenční úrovně, protože dosud používané materiály tento požadavek, jak ukázaly např. analýzy formou diplomových prací, nespĺňují. O doplnění produkce učebnic v tomto směru se dosud zasloužila J. Bischofová, M. Hádková, L. Holá, M. Hrdlička. Smysl kompatibility učebního materiálu a předepsaných jazykových prostředků tkví v tom, že daná učebnice přivede uživatele k získání popsané úrovně, jejíž dosažení (ověřené zkouškou) se zaznamenává do Jazykového pasu.

Rozvoji obecného povědomí o referenčních popisech „češtiny z druhé strany“ výrazně přispěla péče decizní zóny: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky zveřejnilo na svých internetových stránkách referenční popisy A1, A2 a B2. Zákonem byla předepsána znalost češtiny na úrovni A1 pro ty cizince, kteří se ucházejí o získání trvalého pobytu v České republice. K tomuto účelu byl zřízen informační portál Čeština pro cizince: <http://cestina-pro-cizince.cz/index.php?hl=cs_CZ> [cit. 2010-10-16], který navazuje na referenční popis úrovně A1 organizačními a metodickými postřehy ke zkoušce, jíž se znalost češtiny na této úrovni ověřuje. K tomuto účelu byla vytvořena síť pracovišť, jež ověřují požadovanou znalost češtiny a která disponují proškolenými odborníky.

V současné době nabízejí zkoušky respektující kalibraci úrovní A1 – C2 především ty české vzdělávací instituce, které jsou členy mezinárodních testovacích sdružení, např. Univerzita Palackého v Olomouci (členství v ELC), Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze spolu s Ústavem bohemistických studií FF UK (členství v ALTE

⁴ Nedomníváme se, že lze češtinu považovat za nejpřístupnější slovanský jazyk. Jistě je výhodou, že využívá latinky, ale její ortografický systém není do takové míry konzistentní, aby to vyrovnalo skutečnost, že jde o slovanský jazyk s nejrozvinutější flexí.

od r. 2009).

Učitel češtiny pro cizince, dvě koncepce výuky

Zvláštní a otevřenou otázkou zůstává kvalifikace učitele, který vyučuje češtinu pro cizince. I když už v 90. letech vznikla celá řada odborných statí reagujících na novou situaci češtiny v roli cizího jazyka (M. Hrdlička, J. Hasil, M. Hádková, H. Confortiová, M. Čadská), výuku v kurzech praktické češtiny pro cizince, po nichž byla v 90. letech zejména v Praze opravdu velká poptávka, začali realizovat neaprobovaní vyučující, rodilí uživatelé češtiny. Jako rozhodující se jevil, a to jak ze strany cizinců, tak ze i strany učitelů v kurzech, požadavek ovládnutí společného kódu, mediačního jazyka, kterého bude ve výuce využíváno. Tento trend zásadním způsobem ovlivnil výuku češtiny pro cizince. Podobně se projevilo zapojování studentů a dobrovolníků do výuky nabízené nejrůznějšími dobrovolnickými organizacemi. Systémovým řešením bylo zavedení povinných či povinně volitelných disciplín představujících specifika výuky češtiny pro cizince na bohemistických katedrách fakult připravujících učitele, např. na Katedře bohemistiky FF UP v Olomouci byl již v roce 1995 otevřen jednosemestrální seminář Čeština jako cizí jazyk, který vedla autorka tohoto textu. K nejvýznamnějším počínům v této oblasti ovšem patří následná akreditace studijních oborů zaměřených přímo na přípravu pedagogů specializujících se na výuku češtiny pro cizince (zejména švédskou zkušeností se inspirující FF UK Praha).

Situace lektorské základny češtiny pro cizince vyústila v r. 2003 ve vznik zájmové profesní organizace Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka. Ta začala sdružovat všechny osoby, které usilují o kvalitní výuku češtiny v roli jazyka cizího, a během pravidelných setkání členské základny významnou měrou rozvinula povědomí o specifiku výuky češtiny pro cizince, a to např. i vydáváním sborníků teoretických statí a praktických námětů pro práci v hodinách. Asociace, zejména na přelomu tisíciletí, sehrála pod vedením J. Čemusové zásadní roli při formování didaktiky češtiny pro cizince.

V tomto období se definovaly dvě větve, odlišující se v názoru na koncepci výuky, kdy podstatou je, zda výuka má, nebo nemá respektovat osobnostní specifika vzdělávaných. Skupina lektorů češtiny pro cizince, jež se utvořila kolem M. Hrdličky, preferuje jednotnou metodiku výuky všech cizinců. Jejich programovým vyjádřením může být např. *Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1)* autorského kolektivu J. Cvejnová, J. Čemusová, M. Hrdlička, P. Chvojková, M. Kestřánková, J. Lukášová, M. Slezáková, K. Vlasáková⁵, příp. i formulace doporučení lektorům k tzv. nízkoprahovým kurzům – *Nízkoprahové kurzy češtiny pro cizince* (M. Hrdlička a M. Slezáková, Praha 2007⁶). Tyto kurzy jsou určeny všem zájemcům o nabývání komunikační kompetence v češtině. V textu příručky (Hrdlička – Slezáková 2007) nacházíme zejména rady lektorům, např. *Lektoři nízkoprahových kurzů ...musejí mít pedagogické dovednosti, které nesouvisejí pouze s odborností, ale zejména s přístupem ke studentům, ...musejí být herci a mimové (lektoři - pozn. MH) ...* (s. 9). *V obecných doporučeních pro lektory/ky se dočítáme: ...nepanikařte, před přípravou hodiny musíte mít k dispozici zásobu učebních materiálů a nápadů a hodinu si kvalitně promyslet...* (sic - s. 10) Autoři přinášejí i návrhy, jak konkrétně postupovat ve výuce: *...nacvičujte výslovnost poslechem a opakováním a výběrem správné varianty = spojování s kontextem – konkrétní zvuk má význam (např. není stejné jsem a sem)* – (s. 22) *... Možné problémy studentů: vada sluchu+neschopnost rozlišení hlásek (např. sykavky s, z, š) – lze vycvičit* (s. 40). Kolektiv autorů anticipuje i kolizní situace výuky a přináší jejich přehled, přičemž jsou za rozhodující zdroj krizových momentů výuky považovány profesní kompetence „učitele“ a jeho aktuální psychosomatický stav: *lektor/ka ...*

⁵ <http://cestina-pro-cizince.cz/index.php?hl=cs_CZ> [cit. 2010-10-16],

⁶ <<http://www.cicpraha.org/images/dokumenty/ostatni/old/nkcpc.pdf>> [cit. 2010-10-16],

je zdravotně/psychicky indisponován/a... má osobní alergii na studenta...je nepřipravený/á ... má malou zkušenost.. (s. 74). Přestože autoři doporučují jednotný přístup ke všem cizincům a jednotnou metodiku výuky, upozorňují na významné problémy, které tento přístup přináší v komunikaci student ⇔ student: ...nejsou ochotni (studenti – pozn. MH) vzájemně spolupracovat... mají odlišný přístup k výuce a nejsou schopni se učit stejným způsobem (mají rozdílnou jazykovou úroveň, rozdílné studijní předpoklady...vyjeví se problémy s homogenní skupinou a jedním nebo dvěma studenty mimo tuto skupinu... (s. 74).

Koncepci diferencované výuky češtiny pro cizince, jež na jedné straně respektuje jednotné cíle cizojazyčného vyučování, jak je definuje *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*, ale na druhé straně neodhlíží od osobnostních specifíků učících se, a to ve formě účinné výukové reflexe tzv. vstupní předpokladové báze studenta, zastává autorka tohoto textu. Ke stejnému přístupu se hlásí např. i skupina libereckých bohemistů, řešících aktuálně i tímto směrem orientovaný projekt ESF⁷. Domníváme se, že zejména na počátku budování komunikační kompetence v češtině jako cizím jazyce nelze postupovat stejně, vyučujeme-li osobu, která nemá vytvořeny žádné studijní zvyklosti, nemá zkušenost z výuky dalšího cizího jazyka, a osobu, která ovládá několik cizích jazyků, má vybudovány mechanismy samostudia atd. Pro naši koncepci je podstatná výuková reflexe modelu zájemce o nabytí komunikační kompetence v češtině (Hádková 2010). V tomto smyslu budou velmi přínosné výstupy analýzy korpusu textů, jež byly vytvořeny cizinci a jež jsou předmětem zájmu libereckého pracoviště.

Závěr – prognóza dalšího vývoje péče o češtinu v roli jazyka nemateřského

Jak se bude „čeština z druhé strany“ vyvíjet v dalších desetiletích, je otázkou. Jistě se bude zvyšovat počet cizinců, kteří chtějí najít v České republice svůj nový domov a kteří budou potřebovat základní jazykovou výbavu, aby se mohli zapojit do společné činnosti spolu s obyvateli komunikujícími česky. Vývoj zahraničních lektorátů patrně nebude výrazně narůstat, což je dáno nejen finančními možnostmi naší země, ale i již stabilizovaným zájmem o češtinu. Zcela jistě bude přibývat distančních (e-learningových) kurzů, protože ty jsou pro jazyk „malého“ národa velmi výhodné díky své distanční dostupnosti – např. udržovací kurzy pro výměnné studenty programu Erasmus, pro zaměstnance nadnárodních firem, kteří na našem území pobývali a získali elementární znalost češtiny, již si přejí udržet či rozvinout.

Z hlediska péče o výuku češtiny pro cizince nelze opomenout dynamický rozvoj speciálně zaměřených doškolovacích kurzů, které nabízejí soukromé i státní instituce a které reagují na potřeby výukové praxe. Jejich kvalita je ovšem závislá na realizátorovi. Rozhodující vliv tedy jistě budou mít absolventi speciálních programů akreditovaných na veřejných či soukromých jazykových školách⁸.

Autorka tohoto textu věří, že v řadách lektorů češtiny pro cizince budou i nadále převážně profesionální pedagogové, bohemisté s magisterským stupněm vzdělání. A protože výuka cizinců je didakticky odlišná od výuky rodilých uživatelů, měli by být budoucí učitelé češtiny již v pregraduální přípravě instruováni i k této výuce, pro niž by neměl být jediným kvalifikačním předpokladem požadavek, aby lektor byl rodilým uživatelem češtiny.

⁷ <<http://www.c2j.cz/>>[cit. 2010-10-16]

⁸ Např. i soukromé vysoké školy Akcent College v Praze

Příloha č. 1

Společný evropský referenční rámec		
↓↓↓		↓↓↓
instituce	↔ ↔ ↔	klienti kurzů a testování
<ul style="list-style-type: none"> - popisy referenčních úrovní - (A1, A2, B1, B2, C1, C2) - kompatibilní kurzy - sylaby kurzů - kompatibilní výukové materiály - kompatibilní studijní materiály - kompatibilní evaluace - certifikace 	↔ ↔ ↔	<ul style="list-style-type: none"> - zájem o dosažení určité úrovně znalosti - zájem o výkon určitého povolání - zájem o udělení statutu trvalého pobytu na území cílového jazyka - zájem o udělení občanství země cílového jazyka - zájem o certifikát
↓↓↓		↓↓↓
testování dosažené komunikační kompetence		
↓↓↓		↓↓↓
certifikace	↔ ↔ ↔	Portfolio a certifikát
↓↓↓		↓↓↓
Jazykový pas		

Literatura:

CVEJNOVÁ, J. – ČEMUSOVÁ, J. – HRDLIČKA, M. – CHVOJKOVÁ, P. – KESTŘÁNKOVÁ, M. – LUKÁŠOVÁ, J. – SLEZÁKOVÁ, M. – VLASÁKOVÁ, K. *Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1)* <http://cestina-pro-cizince.cz/uploads/Dokumenty/cest_pro_ciz_final.pdf> [cit. 2010-10-16]

ČADSKÁ, M.: a kol. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A2*. Praha 2005. <<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>> [cit. 2010-10-16]

DANEŠ, F. *Perspektivy češtiny*. In: K diferenciaci současného mluveného jazyka (Sborník). Ostrava: Ostravská univerzita, 1995.

FINKESNSTAEDT, T. – SCHRÖDER, K. *Sprachen in Europa von Morgen*. Berlin und München: Langenscheidt KG, 1992.

HÁDKOVÁ, M. a kol. *Čeština jako cizí jazyk – úroveň A1*. Praha 2005. <<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>> [cit. 2010-10-16]

HÁDKOVÁ, M. *Czech in Thirty Days*. Dubicko: Infoa, 2006

HÁDKOVÁ, M. *Čeština z druhé strany aneb Čeština v roli jazyka nemateřského*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2010.

HÁDKOVÁ, M. – ČAKIRPALOGLU, I. *Manuálu k začleňování dítěte-cizince do českého třídního kolektivu* <<http://issuu.com/strediskasim/docs/hadkova-cakirpaloglu-cestina-pro-cizince>> [cit. 2010-10-16]

HOLÁ, L. *Czech Express*. Praha: Akropolis, 2006.

HOLUB, J. a kol.:

Čeština jako cizí jazyk – úroveň B2. Praha 2005.

<<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>>

[cit. 2010-10-16]

HRADILOVÁ, D. – SVOBODOVÁ, J.: *Survival Czech: Kurz pro studenty programu Erasmus na FF UP*. In: Dosahování a hodnocení kvality ve výuce cizích jazyků (Ed. Janebová, E.). Praha: MUP, 2009, s. 104-121.

HRDLIČKA, M. – SLEZÁKOVÁ, M.:

Nizkoprahové kurzy češtiny pro cizince. Praha: CIC, 2007.

KUČERA, K.:

Český jazyk v USA. Praha: UK, 1990.

KOL. *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*. Olomouc: UP, 2002.

ŠÁRA, M. a kol.:

Prahová úroveň – čeština jako cizí jazyk. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2001.

CZECH IN THE ROLE OF A NON-MOTHER TONGUE (AFTER 1989) – BRIEF OUTLINE

Summary:

The objective of this text is to introduce the situation when the Czech language is taught as a non-mother tongue. The author describes the development of teaching Czech as a foreign language from 1989 to present. She depicts the main milestones of this development - the reflection of the Common European Framework of Reference for Languages, reference level descriptions for Czech as a foreign language (levels A1, A2, B1, B2), etc. In order to present the situation of Czech as a foreign language in the Czech Republic she also describes the two concepts of teaching Czech for foreigners - one reflecting and the other not reflecting the prerequisites of the learner. She prefers the concept underlining the issues connected with the foreigner's point of view – from the side of various mother tongue speakers of different ages, different educational levels and social statuses.

Key words:

Czech for foreigners, Czech as a foreign language, European language policy

Kontaktní adresa:

PhDr. Marie Hádková, Ph.D., Katedra bohemistiky a slavistiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem,
Marie.Hadkova@seznam.cz, mobil: 00420 723 852 508